

PALLÓS ÁRON

EGY ALAPTALANNÁ TETT FILOZÓFIA IDŐSZERŰSÉGE

**Hermann Imdahl: *Die Selbstbehauptung der politischen Freiheit.*
Karl Jaspers' politische Philosophie und ihre Aktualität,¹
Basel, Schwabe, 2024, 198 p.**

Az 1969-ben elhunyt Karl Jaspers a 20. század egyre inkább feledésbe merülő gondolkodói közé tartozik, amit azonban életművének sem monumentalitása, sem átfogó kontextusa nem indokol. A kánon alakulásának okai persze sosem deríthetők ki teljesen. Az itt tárgyalt tanulmánykötet azonban számos, Jaspers aktualitása melletti érvet felvet.

Érdemes onnan kezdeni, hogy a neves svájci *Schwabe* 2024-es kiadványa olyan szerzőt dicsér, aki ugyancsak joggal állhatna nagyobb érdeklődés fókuszában. Szmélyéről csupán a könyv borítóján olvasható szöveg ad felvilágosítást: bár nagy volumenű munkáról van szó, egykori gimnáziumi latin-, német- és filozófiatanárként mutatja be, hozzátéve, hogy megjelenés előtti kötetében a Nicolai Hartmann gondolkodásában végbemenő kopernikuszi fordulatot vizsgálja.

A kötet két főbb fejezete kimerítő voltában is szerves egységet képez, hiszen *Az egzisztenciális szabadság és kommunikáció megvilágítása* széles, ám biztos medrét képezi *Az 1945 utáni politikai szabadság jelenjének és jövőjének*. Amennyiben ugyanis az emberre itt most nem tárgyalandó megkötésekkel utaló jaspersi egzisztencia – már csak a kommunikáció aktoraként is – a szabadsággal egyenlő,² a róla folytatott gondolkodás akarva sem kerülhetné meg a politikumot.

Imdahl az említett fejezeteket hat-hét rövidebb szakaszra osztja. Az elsőben Jaspers nyomán az ember úgy történetiségében, mint határhelyezeteiben megmutatkozó szituáltságára tér ki bővebben, míg a másodikban a politikai szabadság lehetőségeit és akadályait tárgyalja ki végül már az NSZK-ban zajló folyamatok alapján. A kötet tematikus felépítettségéből adódóan Imdahl fő állításai így a végére kristályosodnak ki igazán, bár legizgalmasabb meglátásai nem feltétlenül tartoznak gondolatmenetének fő sodrába. Mindenesetre a politikai és az egzisztenciális szabadság viszonyát illető központi felismerései a következő okfejtésből bomlanak ki: nem az a fő probléma, hogy a politikai szabadság az ember szituáltsága miatt – mára végképp – nem bizonyul olyan átfogónak, mint az egzisztenciális, hiszen Jaspers is tisztában volt vele, milyen nehezen kerülhetnek átfedésbe. Imdahl

¹ *A politikai szabadság önértékesítése. Karl Jaspers politikai filozófiája és annak aktualitása*

² A szinonimák ismeretében talán nincs is értelme Jaspersnél egzisztenciális szabadságról beszélni.

inkább azon polgári impulzusokat hiányolja, amelyek hatnának a demokráciára, ha csak korlátozottan is. A szituáltságot azonban nem tartja olyan szükségszerűségnek, amelyre még reflektálni is alig érdemes. Elvégre szerves részét képezi a történetiség, attól pedig félti az embert, nehogy beleragadjon. Ráadásul ennek veszélyét éppen a Nyugat esetében látja a legnagyobbbnak, mivel fejlődéstörténete szellemi jellegű („geistige Entwicklungsgeschichte”, 165.). Ugyanakkor nem győzi hangsúlyozni, hogy Jaspersnél történetiség nélkül az egzisztencialitás közeget adó kommunikáció sem képzelhető el, amennyiben a történetiség a szolidaritás feltétele. A kortárs német szociológus, Richard Münch írásai nyomán továbbá azt is kijelenti, hogy a történetiség tudatosítására már csak az új kommunikációs médiumok hiperrealitása miatt is nagy szükség mutatkozik. Mindezek alapján Imdahl újragondolja, milyen szempontokból és mekkora jelentőséget kell is tulajdonítani az ember szituáltságának.

Bizonyos értelemben viszont csak felszínét érinti a jaspersi gondolkodásnak, amennyiben megtagadja annak legmélyebb összefüggését: elvégre Jaspers szerint az egzisztencia saját szabadsága egyedül az (általánosan vett) istennek tulajdonítható, ami Jaspersnél *átfogóvá*, Imdahl olvasatában viszont inkább partalanná teszi a vizsgálódás kontextusát.

Ahogy Jaspers a politikum gyanújába keveri az ontológiát, úgy fosztja meg tőle Imdahl a politikumot, bár az nem világos, hogy csak a jaspersi lételméletben lát-e kivetnivalót. Jaspersnek azt a gondolatát sem cáfolja kielégítően, amely szerint a demokratikus államok alaptörvényét az istenre kell visszavezetni, elvégre az istenképűség („Ebenbildlichkeit”, 60.) a jó és a rossz közötti választáson nyugszik. Annak tudja be Jaspers ontológiai indíttatását – már csak politikafilozófiájában is –, hogy a II. világháború utáni Nyugat-Németországban sokan támaszkodtak az egyházra.

Imdahl mindazonáltal megkerülhetetlen szerzőnek tartja Jasperst, és minden bírálata ellenére árnyalt Jaspers-képet nyújt olvasójának. Míg a (jaspersi) lételméletet számúzi a gondolkodás horizontjáról, elfogadja a Jaspersnél attól elválaszthatatlan egzisztencialitást az általa is preferált politikai dinamika közegeként. Erre utal írásom címe, amely szerint Imdahl úgy sarkall jaspersi megközelítésre, hogy közben megfosztja azt alapjától. Hiába tartja nemcsak beláthatatlannak, hanem – a politikai szabadság szempontjából – irrelevánsnak is a jaspersi ontológiát, kijelenti, hogy annak negligálása más kutatókat éppenséggel vizsgálatára ösztönözhet. Jómagam már az imdahli kritika nélkül is Jaspers lételméletét firtatom abból az álláspontból, hogy az ember csakis egy istenkép birtokában válhat harmonikussá.

Még ha a jaspersi ontológia relevanciája és hitele véleményes is, Imdahl több jogos kritikát megfogalmaz Jaspersszel szemben: megállapítja, hogy nem differenciálja kellőképpen fogalmait, mintha nem találna ki azok mátrixából (lásd *egzisztenciális szabadság*), illetve a tartalmi elemeket is a kelleténél lazábban hozza összefüggésbe. Imdahl így maga fedezi fel az egzisztencialitást, illetve politikai szabadságot a jaspersi filozófia magproblematikájaként („Kernproblematik”, 18.), noha

más kutatók nem feltétlenül ugyanerre jutnak Jaspers útvesztőjében. A *Schwabe* egy korábbi kiadványában Anton Hügli például éppen abban a hitben véli megtalálni a jaspersi gondolkodás középpontját, amelyet Imdahl az ontológiával együtt elvet.³ A jaspersi gondolkodás lételméleti alapjainak felvázolása után viszont aligha túlzás megkockáztatni, hogy mivel Hügli hűségesebben követi Jasperst, inkább lehet igaz. Annyiban viszont mindkettőjük elemzése mérvadó, hogy amíg Jaspers számos kérdésben revideálta magát az idők során, szekundér irodalmának e két szerzője a jaspersi korpusz egészének ismerében érvel.

Ami továbbá Imdahlt illeti, kötetének címe felveti azt az eddig megválaszolatlan kérdést, hogy a politikai szabadság miért önérvényesítő Jaspersnél. A válasz primér szöveghelyek alapján is abban áll, hogy a – fentiek nyomán szükségszerűen politikainak is bizonyuló – szabadsággal élni kell, különben nem érvényesül. Jaspers szellemében az isteni eredet tehát aligha teszi szükségtelemmé az egyéni felelősségvállalást.

Hogy mindezek után bővebben rátérjek Jaspers Imdahl által felismert aktualitásának szempontjaira, azok a kötet alapján talán háromfelé bonthatók. Fontos megjegyezni, hogy magam nem érzem ezeket feltétlenül Jaspers-specifikus szempontoknak, ami azonban nem jelenti azt, hogy más szerzők nála jobb érzékkel tematizálnának bizonyos kérdéseket. Ráadásul az Imdahl említette aspektusok némelyikének a relevanciája is vitatható lehet. Jaspers aktualitását például azzal vezeti be, hogy nagy hatást tulajdonít neki a francia filozófia fejlődésében. Bár felismerése eredeti, megítélésem szerint sem szorosan politikainak nem tekinthető, sem nem mérhető további megítéléséhez, még ha azok kifogásolhatók is, úgymint:

Imdahl szerint Jaspers kiváló lehetőséget ad a 20. századra történő visszatekintésre. A visszatekintés segíti a folyamatok kiismerését, illetve a prognózisok helytállóságának megállapítását, amely ugyancsak tanulságos lehet.

Jaspers időszerűségének harmadik vetülete, hogy az információs technológia gyökeres változásokat hoz, ami meghatározó jelentőségű arra a kommunikációra nézve, amelyet Jaspers az egzisztencialitás szükséges közegeként azonosít. A folyamatok exponenciális gyorsulása egyre inkább megkívánja annak vizsgálatát, hogy az egzisztenciális kommunikáció – Imdahl által is elfogadott – jaspersi sajátosságai mennyiben szenvednek csorbát. Ahogy a fentiekben említettem, Imdahl Richard Münchöt idézve hívja fel a figyelmet az új médiumok hiperrealitásának veszélyeire. Mindazonáltal jaspersi megközelítésben indokolja azokat, ami mégiscsak arról tanúskodik, hogy a jaspersi alapok nemcsak kiállták az idő próbáját, hanem egy páratlanul dinamikusán változó helyzet értékelésére is alkalmasak.

Felhívnom továbbá a figyelmet egy olyan tényezőre, amelyet Imdahl bár nem a jaspersi gondolkodás aktualitásának elemeként említ, mégis beillhet annak: szerinte Jaspers NSZK-ról szóló elemzései ma is a politikai vizsgálódás mintájául szolgálhatnak.

³ Vö. Anton HÜGLI: *Jaspers' Vorlesung Die Chiffren der Transzendenz im Kontext seines Schaffens während seiner Basler Zeit*. In Karl Jaspers: *Die Chiffren der Transzendenz*, Basel, Schwabe Verlag, 2011, 116.

Az is hitelesítheti őket, hogy pont a nyugat-német állam 1949-es megalakulásának idején jelent meg Jaspers *Vom Ursprung und Ziel der Geschichte* (A történelem eredetéről és céljáról) című kötete, amely Imdahl szerint már revideált gondolatainak jegyében született – azaz érett szerzőként értekezett az NSZK-ról.

Az is kétségtelen, hogy Jaspers (politikai) gondolkodása számos olyan elemben bővelkedik, amely segíthet zűrzavaros korunk kiismerésében, ekképpen egy megfelelő hozzáállás kialakításában. Az olvasó gondolati pozicionálódására Jaspers és Imdahl szellemi feszültége is inspirálóan hathat: Jaspers az intellektuális fölényben például az erőszak eszközét ismeri fel, aminek Imdahl nem tulajdonít nagy jelentőséget, ha már a többség dönt egy demokráciában. Másutt viszont maga is kritizálja az egyetemeken megjelenő dogmatikus ideológiákat vagy éppen – újfent Münch nyomán – az iszlamizációt. A kötet segít megérteni a politikai centralizáció sikerét is, amennyiben a totalizálódás leveszi az individuum válláról a bukás felelőségének terhét, hiszen már azelőtt háttérbe szorítja őt, hogy kudarcot vallhatna. Hasonlóan izgalmas az a jaspersi felvetés, amely szerint más kultúrákban politikai szabadság nélkül is tapasztalni magasfokú emberséget (108.). Nem világos, hogy ez a Nyugatra vagy a Keletre nézve élesebb kritika-e, pozitív zárszóként mégis Jaspers azon gondolatát idézem fel, amely szerint akár az emberség, akár a hatalom csak akkor valódi, ha az egyik feltételezi a másikat.